

3

**Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΩΣ ΜΟΥΣΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ,
ΣΤΗ ΣΦΑΙΡΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ:
ΑΠΟ ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ANNAΣ ΦΡΑΝΚ
/
LITERARY TESTIMONY AS MUSEUM MATERIAL,
IN THE SPHERE OF PUBLIC HISTORY:
FROM THE *DIARY* TO THE MUSEUM OF ANNE FRANK**

Σπυριδούλα Πυρπύλη / Spyridoula Pyrpili*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο παρόν άρθρο θα διερευνηθεί το αμφίδρομο πλέγμα σχέσεων λογοτεχνικού κειμένου (υπαγόμενου στη λογοτεχνία του Ολοκαυτώματος), μουσειακής αφήγησης και ιστορίας. Δεδομένου ότι η λογοτεχνία προσφέρει άριστη δυνατότητα διαμεσολάβησης μεταξύ ακαδημαϊκής ιστορίας και του ευρύτερου κοινού, αλλά και ότι το μουσείο, επίσης, λειτουργεί ως βασικός φορέας δημόσιας ιστορίας, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η λογοτεχνία και το μουσείο αποτελούν κάποια από τα προσφορότερα μέσα για την υπηρετήση της δημόσιας ιστορίας.

Τι γίνεται όταν λογοτεχνία και μουσείο συνθέτουν ένα οργανικά συνδεδεμένο δίπολο-διαμεσολαβητή δημόσιας ιστορίας αναφορικά με το Ολοκαύτωμα; Για την εξέταση αυτής της συνθήκης θα επικεντρωθούμε στην περίπτωση ενός πολύ γνωστού μουσείου που δημιουργήθηκε ως απότοκο μιας αξιοσημείωτης—διαχρονικά —εκδοτικής επιτυχίας: το Anne Frank Museum. Η Άννα Φρανκ είναι ένα από τα πιο γνωστά θύματα

---

* **Σπυριδούλα Πυρπύλη** – φιλόλογος και μουσειολόγος (διδάκτωρ Ιονίου Πανεπιστημίου). spyropyli@gmail.com

του Ολοκαυτώματος. Το ημερολόγιό της, του οποίου οι σελίδες «υποστασιοποιούνται» στο μουσείο, είναι ένα από τα πιο πολυδιαβασμένα βιβλία του κόσμου και έχει διασκευαστεί για την τηλεόραση, τον κινηματογράφο, το θέατρο.

Η μουσειολογία, με τη σειρά της, ανταποκρινόμενη στην αναμφισβήτητη ανάγκη του κοινού για ιστορική γνώση όσον αφορά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα, επιχείρησε να μετουσιώσει το ημερολόγιο σε εκθεσιακή πρόταση, με έμφαση στο ιστορικό πλαίσιο της μοιραίας εμπειρίας της συγκεκριμένης έφηβης. Εν προκειμένω, το λογοτεχνικό κείμενο αποτελεί την αφετηρία για τη δημιουργία μουσειακού ιδρύματος, ιδρύματος που διαχειρίζεται το τραύμα του Ολοκαυτώματος, και κατ' επέκταση προβάλλει τις τρομακτικές συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η δημόσια ιστορία στην περίπτωση αυτή υπηρετείται από δύο μέσα, τη λογοτεχνία και το μουσείο.

Το άρθρο θα εστιάσει σε μια σειρά από ερωτήματα που εγείρονται κατά την εξέταση των όρων σύνδεσης του πασίγνωστου βιβλίου με το πολύ επιτυχημένο (από πλευράς επισκεψιμότητας) μουσείο: πώς η τραυματική ατομική εκδοχή της μνήμης, εκφρασμένη λογοτεχνικά, μπορεί να αναπαρασταθεί σε ένα μουσειακό πλαίσιο; Ποιοι είναι οι μηχανισμοί μέσω των οποίων η προσωπική μαρτυρία μπορεί να ερμηνευθεί και να αξιοποιηθεί μουσειολογικά ως εκθεσιακό υλικό που να αφορά το ευρύ κοινό; Με ποιους τρόπους θραύσματα ιστορίας, που ανιχνεύονται σε λογοτεχνικά κείμενα, μετουσιώνονται σε μουσειακή έκθεση και πώς η λογοτεχνία και το μουσείο, λειτουργώντας συμπληρωματικά, ισχυροποιούν τη /διάχυση και εμπέδωση της δημόσιας ιστορίας και τη διάδοση αξιών όπως η ανεκτικότητα, η αλληλεγγύη, η δημοκρατία;

ABSTRACT

In the context of the present article we will seek to explore the interrelation of literary texts (appertaining to Holocaust literature), museum narrative and history. Since literature offers an excellent opportunity for mediation between academic history and the wider public, and the museum also functions as a vehicle of public history as well, we can say that literature and the museum are two of the most effective means of spreading public history.

What happens when literature and a museum make up an organically linked dipole of public history concerning the Holocaust? In order to explore this condition, we will focus on the case of a well-known museum created as an aftereffect of an international literary phenomenon: the Anne Frank Museum, based on *The Diary of Anne Frank*. Anne Frank is one of the most known victims of the Holocaust and her diary, one of the most widely read books worldwide, has already been adapted for television, cinema and the theatre.

Museology, in its turn, meeting the public's unquestionable need for historical knowledge about the Second World War and the Holocaust, attempted to transmute the diary into an exhibition proposal, emphasizing the historical background of the child's fatal experience. In this regard, the literary text is the starting point for the creation of a museum that manages the Holocaust trauma and by extension it presents the dreadful consequences of the Second World War. Public history in this case is served by two means, literature and the museum.

The article will focus on a series of questions raised when examining the terms of linking the well-known book with the highly successful (according the visitor statistics) museum: how can traumatic individual memory, that has been expressed literarily, be represented in a museum? What are the mechanisms through which literary personal testimony can be envisaged and museologically developed as exhibition material? In which ways are fragments of history in literary texts transmuted into museum exhibition, and how can literature and the museum act together to benefit diffusion and consolidation of public history and the dissemination of values such as tolerance, solidarity, democracy?

Εισαγωγή: μουσείο, λογοτεχνία και ιστορία

Ένα μουσείο σχετιζόμενο με τη λογοτεχνία δεν αποτελεί σπάνιο είδος μουσείου. Τέτοια μουσεία εμφανίζονται διεθνώς και λειτουργούν ως μέσο πρόσληψης της λογοτεχνίας. Είναι αφιερωμένα σε σημαίνοντες πεζογράφους¹ και ποιητές,² παρουσιάζοντας τη ζωή, τη λογοτεχνική τους πορεία και το σύνολο του έργου τους, ενώ σε άλλες περιπτώσεις μουσεία ή εκθέσεις επικεντρώνονται σε συγκεκριμένο έργο ενός λογοτέχνη.³

Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) διαθέτει σχετική επιτροπή, την International Committee for Literary Museums (ICLM),⁴ η ύπαρξη της οποίας πιστοποιεί τη διαρκώς ισχυροποιούμενη παρουσία λογοτεχνικών μουσείων και εκθέσεων. Βάσει του ορισμού που το ICLM δίνει για τα μουσεία λογοτεχνίας «ένα μουσείο λογοτεχνίας είναι ένας οργανισμός που αναφέρεται ειδικά στη λογοτεχνία, η οποία αντιμετωπίζεται ως πολιτιστική κληρονομιά. Αυτοί οι οργανισμοί συλλέγουν, διατηρούν και προωθούν τη λογοτεχνία μέσω μουσειογραφικών κωδίκων, με σκοπό να προάγουν τη γνώση για τη λογοτεχνία και τον ρόλο της στην κοινωνία».⁵ Ο ρόλος της λογοτεχνίας στην κοινωνία είναι προφανώς πολυδιάστατος, αλλά για τις ανάγκες του παρόντος κειμένου χρειάζεται να εστιάσουμε στη συνεισφορά της στην ιστορική έρευνα, με όλα τα ζητήματα που προκύπτουν αναφορικά με αυτή (π.χ. κατά πόσον το λογοτεχνικό κείμενο μπορεί να αντιμετωπιστεί ως ιστορικό τεκμήριο, και ειδικότερα ζητήματα λογοτεχνικής αναπαράστασης της ιστορικής πραγματικότητας, ζητήματα συγγραφικής υποκειμενικότητας κ.ά.).⁶

Από την άλλη, τα μουσεία είναι ένα προνομιακό πεδίο παρουσίασης ιστορικών δεδομένων και διάχυσης δημόσιας ιστορίας. Με τον όρο δημόσια ιστορία αναφερόμαστε στον κλάδο της ιστορίας που δεν είναι ακαδημαϊκή (δεν περιλαμβάνει, δηλαδή, την πανεπιστημιακή έρευνα και διδασκαλία) και αποτελεί αντικείμενο μη επαγγελματιών ιστορικών. Η δημόσια ιστορία δεν διαμορφώνεται, βεβαίως, ερήμην των επαγγελματιών ιστορικών, αλλά από τη συνεργασία ιστορικών με σκηνοθέτες, δημοσιογράφους, επιμελητές εκθέσεων, μουσειοπαιδαγωγούς, καλλιτέχνες, ξεναγούς, εκπαιδευτικούς, λογοτέχνες κ.λπ.⁷

Τα μουσεία, λοιπόν, μπορούν να ανοίγουν διαύλους επικοινωνίας με την ιστορία, που για πολλούς παραμένει ένα απρόσιτο και δυσνόητο πεδίο, και να λειτουργούν ως ένα από τα πλέον αποτελεσματικά μέσα για την καλλιέργεια ιστορικής σκέψης και διάχυσής της στη δημόσια σφαίρα (Νάκου, 2009: 81). Εξάλλου τα μουσεία που σχετίζονται με την ιστορία συχνά είναι ιδιαίτερα δημοφιλή και διεκδικούν σοβαρό μερίδιο επισκεπτών από το κοινό των μουσείων. Ειδικότερα όμως, είναι τα μουσεία πρόσφορος *τόπος* παρουσίασης ιστορικών λογοτεχνικών κειμένων και, πιο συγκεκριμένα, μπορούν τα μουσεία λογοτεχνίας να λειτουργήσουν και ως ιδρύματα όπου υπηρετείται αξιόπιστα το πεδίο της ιστορίας;⁸

Για την εξέταση αυτής της συνθήκης θα επικεντρωθούμε στην περίπτωση ενός πολύ γνωστού μουσείου που δημιουργήθηκε ως απότοκο ενός διεθνούς εκδοτικού φαινομένου: στην περίπτωση του Anne Frank Museum (στο εξής Μουσείο Άννας

Φρανκ) στο Άμστερνταμ, η ύπαρξη του οποίου οφείλεται στην εξαιρετική τύχη να έχει διασωθεί το ημερολόγιο της νεαρής κοπέλας. Το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*, ένα από τα πιο πολυδιαβασμένα βιβλία στον κόσμο, εκτός του ότι σχετίζεται με το Μουσείο Άννας Φρανκ, έχει διασκευαστεί περαιτέρω για την τηλεόραση, τον κινηματογράφο, το θέατρο.⁹ Ειδικότερα ως προς το Μουσείο Άννας Φρανκ, το *Ημερολόγιο* σε συνάρτηση με τη μόνιμη έκθεση του πρώτου συνθέτουν ένα οργανικά συνδεδεμένο δίπολο-διαμεσολαβητή δημόσιας ιστορίας αναφορικά με το Ολοκαύτωμα (Κόκκινος κ.ά., 2007: 19-22) που παρουσιάζει αξιοσημείωτη δημοφιλία και αποδοχή διεθνώς.

Πρόκειται για ένα μουσείο το οποίο δεν είναι αμιγώς ιστορικό ούτε μουσείο λογοτεχνίας, αν και οι βασικές συνιστώσες του είναι η λογοτεχνία (υπό την ευρύτερη έννοιά της —βλ. στη συνέχεια την παρουσίαση της σχετικής συζήτησης) και η ιστορία. Η περίπτωση του μουσείου Άννας Φρανκ αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον «μουσειακό υβρίδιο», μοναδικό στο είδος του: το μουσείο δημιουργήθηκε στο μέρος όπου η Άννα Φρανκ, η οικογένειά της και οικογενειακοί φίλοι κρύβονταν (στο εξής Κρησφύγετο) στο κατεχόμενο από τους Γερμανούς Άμστερνταμ, για να αποφύγουν τον εγκλεισμό τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου νομοτελειακά θα στέλνονταν ως Εβραίοι που ζούσαν σε κατεχόμενο από το Γ' Ράιχ έδαφος. Δύο ολόκληρα χρόνια κατάφεραν να ξεφύγουν της προσοχής των αρχών κατοχής, αλλά τελικά προδόθηκαν και συνελήφθησαν. Άρα το Μουσείο δημιουργήθηκε σε έναν αυθεντικό χώρο-φορέα ιστορικής μνήμης. Το μουσείο, ωστόσο, πιθανότατα δεν θα υπήρχε εάν δεν είχε εντοπιστεί το ημερολόγιο που τηρούσε το 13χρονο κορίτσι την περίοδο του αυτοεγκλεισμού της οικογένειας και των φίλων των Φρανκ και εάν το ημερολογιακό περιεχόμενο, αλλά και τα αξιακά μηνύματα και οι ιστορικοκοινωνικές προεκτάσεις αυτού του κειμένου δεν είχαν αξιοποιηθεί ως μουσειακό υλικό.

Το Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ ως λογοτεχνικό κείμενο

Η μοναδικότητα του *Ημερολογίου της Άννας Φρανκ* είναι αναμφισβήτητη: πρόκειται για τη μαρτυρία ενός από τα πιο γνωστά θύματα του Ολοκαυτώματος, ένα σπάνιο εφηβικό ημερολόγιο από την εποχή της γερμανικής κατοχής στην Ολλανδία, το οποίο «επέζησε» ενώ η ιδιοκτήτριά του έχασε τη ζωή της, συγκίνησε και εξακολουθεί να συγκινεί εκατομμύρια αναγνώστες σε όλο τον κόσμο. Οξυδέρκεια γραφής, αθωότητα, ποιητικότητα, ψυχολογική ακρίβεια είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά του. Ένα κείμενο πηγαίο, αληθινό, διαυγές—ταυτόχρονα απλό και έντιμο— που εκφράζει την ευφυΐα και την ωριμότητα της δημιουργού του, ενώ συγκλονίζει με την ευαισθησία του (Waaldijk, 1993: 327-328).

Η ολοκληρωμένη αφηγηματολογική ανάλυση των σελίδων του *Ημερολογίου της Άννας Φρανκ* δεν εμπίπτει στους στόχους της παρούσας απόπειρας προσέγγισης, οφείλουμε, ωστόσο, να παραθέσουμε κάποιες σκέψεις σχετικά με το ζήτημα της λογοτεχνικότητας του *Ημερολογίου*¹⁰ και τη νομιμοποίησή μας ως προς την ένταξή του στη θεματική «Μουσείο και Λογοτεχνία». Παρακάμπτοντας τη δυσκολία που το ίδιο το είδος του

ημερολογιακού κειμένου θέτει αφ' εαυτού ως προς την κειμενική κατηγοριοποίησή του (Paperno, 2004: 561-562), οφείλουμε να εστιάσουμε αρχικά στα ερωτήματα: Είναι το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ* αυτοβιογραφικό κείμενο, είναι κείμενο ενηλικίωσης, είναι εβραϊκή λογοτεχνία, είναι λογοτεχνία του Ολοκαυτώματος ή μήπως είναι όλα τα παραπάνω;

Το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ* υπάγεται στην ευρύτερη κατηγορία της λογοτεχνίας του Ολοκαυτώματος, ενός γραμματειακού πεδίου το οποίο περικλείει κείμενα σε διάφορες γλώσσες, που στρέφονται γύρω από τη θηριωδία του εβραϊκού Ολοκαυτώματος εν γένει και τη φρίκη των στρατοπέδων συγκέντρωσης ειδικότερα,¹¹ με τη μορφή χρονικού, αυτοβιογραφίας, ημερολογίου, αφήγησης, μυθιστορήματος, προφορικής ή γραπτής μαρτυρίας κ.ά. Τα κείμενα αυτής της κατηγορίας έχουν ποικίλα μορφολογικά χαρακτηριστικά, ενώ η σύγχρονη έρευνα κατατάσσει όλα τα σχετικά έργα στην ιστορική υποκατηγορία της μαρτυρίας. Δεδομένου ότι ο βασικός στόχος των συγγραφέων μαρτυριών του Ολοκαυτώματος είναι η γεγονοτολογική αφήγηση ιστορικών στοιχείων του Ολοκαυτώματος και η αποφυγή της μυθοπλασίας, τέτοιου τύπου κείμενα έχουν χαρακτηριστεί ως κατ' επαγωγή λογοτεχνικά,¹² σε αντιδιαστολή με τη μυθοπλαστική λογοτεχνία.

Ως προς την περίπτωση του *Ημερολογίου*, πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και πρόκειται για την προσωπική, ενδοσκοπική μαρτυρία μιας έφηβης σε επιστολική μορφή —και προφανώς όχι για το ημερολόγιο ενός καταξιωμένου λογοτέχνη— θεωρείται κείμενο με λογοτεχνική αξία. Είναι γεγονός ότι η ίδια η συγγραφέας του αρκετά νωρίς έχει την ιδέα να μεταφέρει την εμπειρία του εγκλεισμού της σε ένα μυθιστόρημα με θέμα το Κρησφύγετο. Η Άννα θεωρούσε ότι, δέκα χρόνια μετά, η ιστορία της για τους οκτώ κρυμμένους Εβραίους θα μπορούσε «να κάνει εντύπωση», σύμφωνα με τα λόγια της ίδιας.

Κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας του *Ημερολογίου* της, μετά από δύο χρόνια εγκλεισμού και πολύ πιο ώριμη, η Άννα έχει σαφή επίγνωση μιας πιθανής ανάγνωσής του και ενδιαφέρεται πλέον για τη λογοτεχνικότητά του. Έτσι το επεξεργάζεται μεθοδικά, με στόχο τη δημοσίευση ενός αξιόλογου κειμένου:

Η γραφή της Άννας σχηματοποιήθηκε από συνειδητές απόπειρες να δημιουργήσει ένα κείμενο που θα μπορούσε να εκδοθεί [...]. Είναι πλέον ξεκάθαρο ότι η Άννα ξαναέγραψε το ημερολόγιό της όταν ήταν σχεδόν 15 ετών. Είναι επίσης εμφανές ότι άρχισε να ξαναγράφει το ημερολόγιό της με τη σκέψη να το εκδώσει μεταπολεμικά, γιατί ήθελε να γίνει συγγραφέας. (Waaldijk: 334).¹³

Η ίδια φαίνεται να γνωρίζει την αξία του ημερολογίου: λόγω φόβων ότι κάποιος έχει ανακαλύψει το Κρησφύγετο, κάποια στιγμή προτείνεται στην Άννα να το καταστρέψει για να ελαχιστοποιηθούν τα ενοχοποιητικά στοιχεία εναντίον τους. Τότε η Άννα απαντά ότι το ημερολόγιο θα καεί μαζί με αυτή. Έχει ενδιαφέρον επίσης το γεγονός ότι και οι ένοικοι του Κρησφύγετου γνωρίζουν την ύπαρξη του ημερολογίου της Άννας και

πιστεύουν στην αξία του: όταν κάποιος βράδυ ακούν στο ραδιόφωνο (που παράνομα παρακολουθούν) να αναφέρεται από μέλος της εξόριστης ολλανδικής κυβέρνησης ότι μετά τον πόλεμο θα γίνει συλλογή από επιστολές και ενθυμήματα της περιόδου του πολέμου, όλοι στρέφονται προς την Άννα, περιμένοντας τις αντιδράσεις της.

Ποια είναι η σχέση της Άννας, όμως, με τη συγγραφή γενικότερα; Στο *Ημερολόγιο* επανέρχεται σταθερά η επιθυμία της Άννας να ασχοληθεί στο μέλλον γενικότερα με το γράψιμο (ως δημοσιογράφος και λογοτέχνης), θεωρώντας το «θαυμάσιο πράγμα».¹⁴ Έτσι, η Άννα —ανεξάρτητα από την ενασχόλησή της με το *Ημερολόγιο*— εργάζεται μεθοδικά και συνειδητοποιημένα με στόχο να γίνει συγγραφέας: έχοντας μια πολύ στενή σχέση με τη λογοτεχνία, διαβάζει μανιωδώς όντας έγκλειστη και σημειώνει τις σκέψεις και την κριτική της πάνω στα διαβάσματά της, έχει άποψη για το τι είναι καλογραμμένο και τι όχι, έχει προτιμήσεις. Σε αυτό το πνεύμα, η Άννα διατηρεί ένα «βιβλίο όμορφων φράσεων», ένα τετράδιο στο οποίο αντιγράφει τις αγαπημένες της προτάσεις από τους συγγραφείς που προτιμά. Το σημαντικότερο, το καλοκαίρι του 1943 η Άννα αρχίζει να γράφει τις δικές της σύντομες ιστορίες, που κάποιες φορές διαβάζει στους συγκατοίκους της στο Κρησφύγετο. Η νεαρή συγγραφέας κάνει τα πρώτα βήματα για να συναντήσει το κοινό της.

Σε κάθε περίπτωση η Άννα δεν είναι ένα αδαές παιδί που απλά καταγράφει καθημερινά γεγονότα σε ένα τυπικό ημερολόγιο, είναι ένα καλλιεργημένο νεαρό κορίτσι με αγάπη για τη λογοτεχνία και στενή σχέση με αυτή, αλλά και με λογοτεχνικές φιλοδοξίες. Μάλιστα, με γνήσια εφηβική κυκλοθυμία, σε κάποια σημεία του *Ημερολογίου* γράφει ότι νιώθει απαισιοδοξία σχετικά με την αξία του και φοβάται ότι οι συλλέκτες ντοκουμέντων του πολέμου δεν θα βρουν μεγάλο ενδιαφέρον σε αυτό. Τα σημεία αυτά είναι σπαρακτικά. Δεν μπορούμε παρά να νιώσουμε οδύνη στη σκέψη ότι το *Ημερολόγιο* απέκτησε μια εμβληματική θέση ανάμεσα στα γραπτά τεκμήρια για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, απείρως σημαντικότερη από αυτή που ήλπιζε ότι θα αποκτούσε η μικρή Άννα, η ίδια όμως χάθηκε και δεν θα είμαστε οι πρώτοι ούτε οι τελευταίοι που θα αναρωτηθούμε τι θα είχε καταφέρει αυτό το κορίτσι αν τελικά είχε σωθεί.

Σε αυτό το σημείο μπορούμε να ανατρέξουμε στη σύγχρονη λογοτεχνική θεωρία της πρόσληψης, που προσδιορίζει αναγνωστοκεντρικά το παραγόμενο νόημα της ανάγνωσης και εστιάζει την προσοχή της στη νοηματοδότηση και πραγμάτωση ενός κειμένου από τον αναγνώστη.¹⁵ Είναι λογοτεχνία εκείνο που διαβάζεται ως λογοτεχνία: εξάλλου, ερήμην της θεωρητικής συζήτησης σχετικά με το εάν το *Ημερολόγιο* της Άννας Φρανκ είναι λογοτεχνικό κείμενο, το *Ημερολόγιο* έχει καταξιωθεί στη συνείδηση του αναγνωστικού κοινού ως «μία από τις πιο συγκινητικές ιστορίες που κατάφερε να πει οποιοσδήποτε, οπουδήποτε, για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο».¹⁶ Τι περισσότερο από την καθηλωτική συγκίνηση μπορεί να φιλοδοξήσει να προκαλέσει ένα λογοτεχνικό κείμενο;

Το *Ημερολόγιο*, ως «ένα σύμβολο ανθρωπισμού σε έναν κόσμο γεμάτο καταπίεση και τρόμο» (Baumel, 2008: 114)¹⁷ ευαισθητοποιεί τους αναγνώστες του όχι μόνο λόγω της λογοτεχνικότητάς του αλλά, κατά βάση, ως μαρτυρία. Οι αναγνώστες αντιλαμβάνονται

μέσα από τις σελίδες του *Ημερολογίου* της Άννας την τραγωδία της παραβίασης της ανήλικης ζωής της, που σημαδεύτηκε από τη δίωξη, τον εκτοπισμό και τερματίστηκε με θάνατο σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Είναι, πέρα από όλα τα άλλα, η νεανικότητα της ηλικίας της, που εντείνει τη δραματικότητα της σύντομης ζωής της Άννας και υπογραμμίζει την αθωότητα και την ευθραυστότητα της ύπαρξής της, που συγκινεί. Η ηλικία, σε συνδυασμό με την ευαισθησία, την καλλιέργεια, τις ιδιαίτερες ψυχικές αντοχές της, την καρτερικότητά της καθιστούν το *Ημερολόγιό* της μοναδικό.¹⁸

Η Άννα Φρανκ έχει γίνει σύμβολο του χαμένου μέλλοντος των παιδιών και εφήβων που αφανίστηκαν στο Ολοκαύτωμα και η ιστορία της προσφέρει μια διαφορετική οδό κατανόησης του Ολοκαυτώματος, υπό την οπτική γωνία μιας εφήβου. Η Άννα δεν γράφει για να καταγγείλει, δεν γράφει για να μεταφέρει στους μεταγενέστερους πληροφορίες για τις ναζιστικές διώξεις κατά των Εβραίων· γράφει γιατί είναι έγκλειστη, γιατί είναι μια έγκλειστη έφηβη. Η γραφή προφανώς λειτουργεί ως μέσο επούλωσης, εφόσον μέσω αυτής μπορεί να λεκτικοποιήσει το τραύμα της βιωμένης εμπειρίας του εγκλεισμού της. Μάλιστα το γεγονός ότι απευθύνει τις σημειώσεις της σε μια φανταστική φίλη (την Κίτυ), ίσως εκπορευόταν από την ανάγκη της για φιλία και συναναστροφή με συνομήλικα κορίτσια.

Στο πλαίσιο της συζήτησης για την αντιμετώπιση του *Ημερολογίου της Άννας Φρανκ* ως λογοτεχνικού κειμένου, τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε τις εργασίες που το προσεγγίζουν υπό το πρίσμα της φεμινιστικής κριτικής της λογοτεχνίας.¹⁹

Πολλά από τα περισσότερα γνωστά αποσπάσματά του εστιάζουν στις σχέσεις μεταξύ μητέρων, παιδιών και οικογένειας της εποχής του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ήταν επομένως φυσικό [...] το ενδιαφέρον που περιέβαλε την έκδοση του *Ημερολογίου* να προκαλέσει έναν αριθμό από μελέτες φύλου και οικογένειας, που εξετάζουν την εβραϊκή ζωή υπό το Γ΄ Ράιχ».²⁰ (Baumel:114)

Το *Ημερολόγιο* αντιμετωπίζεται ως το κείμενο μιας γυναίκας, τόσο ως προς το περιεχόμενό του όσο και ως προς τη σύνδεσή του με άλλα κείμενα (Waaldijk: 328), καθώς η έμφυλη παράμετρος του *Ημερολογίου* είναι καθοριστική (η Άννα Φρανκ γράφει ως κορίτσι στην εφηβεία και το φύλο της καθορίζει το ύφος του *Ημερολογίου* αλλά και τη θεματική του, τα οποία προφανώς θα διέφεραν εάν το ημερολόγιο ανήκε σε ένα αγόρι της ίδιας ηλικίας). Εξάλλου η δύναμη της προσωπικότητας της Άννας την καθιστά έναν πολύ ενδιαφέροντα χαρακτήρα, πρόσφορο για έρευνα στο πλαίσιο της φεμινιστικής λογοτεχνικής κριτικής, κατά το μέτρο που η τελευταία διερευνά τις δυνατότητες της λογοτεχνίας να λειτουργεί επιδραστικά για τα φύλα ως προς τις συμπεριφορές και τις στάσεις ζωής.

Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ ως ιστορική μαρτυρία

Μια πληροφορία για να είναι ιστορική πρέπει να μπορεί να νοηματοδοτηθεί μέσω της ένταξής της στο κατάλληλο ιστορικό ερμηνευτικό πλαίσιο (Γκοφ Λ., 2006). Υπό αυτό το πρίσμα, ένα ημερολόγιο δεν αποτελεί μεν εγχειρίδιο ιστορίας, αλλά μπορεί να παράσχει ιστορική πληροφορία, αν αυτή ενταχθεί σε ένα πλαίσιο ώστε να διαμεσολαβηθεί ερμηνευτικά:

[Τ]ο ημερολόγιο δημιουργεί μία γενική μήτρα για την κατανόηση της προσωπικής εμπειρίας μέσα στα ιστορικά και κοινωνικά της συμφραζόμενα. Κατ' αυτό τον τρόπο, το ημερολόγιο μπορούμε να πούμε ότι δημιουργεί έναν χώρο για το 'εσωτερικό θέατρο της ιστορίας' [...]. Οι ερευνητές δεν θα έπρεπε καθόλου να διστάζουν να αξιοποιούν ημερολόγια για να σχολιάσουν τι έκαναν, είδαν, σκέφτηκαν οι άνθρωποι —εφόσον έγραψαν γι' αυτά.²¹ (Paperno: 572-573)

Αναφορικά με το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*, μεγάλο μέρος της αξίας του εκπορεύεται από το γεγονός ότι αποτελεί πρωτογενή ιστορική πηγή για την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εφόσον γραφόταν παράλληλα με την εξέλιξή του και παρέχει πληροφορία για ιστορικά γεγονότα των ετών 1942-1943-1944.²² Όμως ποια ιστορικά στοιχεία εντοπίζουμε στο *Ημερολόγιο*;

Η Άννα μεταφέρει τον απόηχο του πολέμου. Παρουσιάζει έμμεσα πλήθος γεγονότων της περιόδου από τον Ιούνιο του 1942 μέχρι τον Αύγουστο του 1944, τα οποία η ίδια και οι συγκατοικοί της στο Κρησφύγετο μαθαίνουν, αρχικά, από το παράνομο ραδιόφωνο που διαθέτουν. Παρακολουθούν εκπομπές του BBC, της ολλανδικής αντίστασης, ακόμη και γερμανικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς. Εκτός από το ραδιόφωνο, και οι προστάτες των εγκλείστων μεταφέρουν νέα, όταν επισκέπτονται το Κρησφύγετο.

Έτσι, στο *Ημερολόγιο* αναφέρονται πολιτικά πρόσωπα της Ολλανδίας και των συμμάχων χωρών και μεταφέρονται απόψεις των εγκλείστων για πρόσωπα και καταστάσεις (π.χ. χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι θερμές συζητήσεις και η προσμονή τους για την απόβαση των Συμμάχων στη Νορμανδία). Η Άννα παρουσιάζει στα γραπτά της ειδήσεις για τη μάχη του Στάλινγκραντ, τους βομβαρδισμούς των Άγγλων, τα αντιστασιακά σαμποτάζ, τις σοβιετικές κινήσεις στην Ανατολική Ευρώπη, λεπτομέρειες για κινήσεις του Γ' Ράιχ και των πολιτικών του, για την απόπειρα εναντίον του Χίτλερ. Ακόμα και σχόλια πάνω σε λόγους τους Χίτλερ κάνει η νεαρή κοπέλα, με διακριτική ειρωνεία αλλά κοσμιότητα. Επιπλέον, μέσα από το *Ημερολόγιο* διαγράφεται το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο της γερμανικής κατοχής στην Ολλανδία: η έλλειψη τροφίμων, τα κουπόνια, οι ουρές αναμονής, οι κλοπές, η παιδική εξαθλίωση, το πανάκριβο σόλιασμα των παπουτσιών, η κακή διατροφή, οι υπηρεσίες διανομής τροφίμων, η στάση των δημόσιων υπαλλήλων απέναντι σε πολίτες που γίνονται ή καταδότες ή υπαίτιοι συλλήψεων, τα αντιλαϊκά μέτρα.

Η Άννα αναφέρεται στον εβραϊσμό και αναρωτιέται γιατί οι Εβραίοι βρίσκονται σε αυτή τη δεινή θέση, γιατί αυτό το κύμα μίσους εναντίον τους. Τα αντιμιλιταριστικά σημεία του *Ημερολογίου*, όπου η εφηβική αθωότητα, ο ιδεαλισμός της Άννας και η αγάπη της για τους ανθρώπους συγκινούν, απηχούν τις απόψεις ειρηνόφιλων ανθρώπων της εποχής της για τον ασύλληπτων συνεπειών πόλεμο που μαίνεται γύρω τους.

Παράλληλα, στις γραμμές του *Ημερολογίου* εντοπίζονται και έμμεσες ιστορικές αναφορές. Η Άννα μιλά για συλλήψεις γνωστών τους Εβραίων και φόβους για τη μοίρα που τους περιμένει. Γνωρίζει και η ίδια και οι συγγάτοικοί της τι συμβαίνει στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (για τον λόγο αυτό κρύβονται, εξάλλου) και τρέμει. Η γνώση ότι η ανήλικη συγγραφέας του *Ημερολογίου* έχασε τελικά τη ζωή της στο Μπέργκεν-Μπέλσεν και οι υπόλοιποι κάτοικοι του Κρησφύγετου (πλην του πατέρα της, του μοναδικού επιζώντα του Κρησφύγετου) χάθηκαν επίσης σε αντίστοιχα στρατόπεδα, είναι σαν να επηρεάζει την ανάγνωση κάθε σελίδας του και να οδηγεί έμμεσα τη σκέψη του αναγνώστη στη θηριωδία των στρατοπέδων. Κάθε σελίδα του ημερολογίου γράφεται υπό τη δαμόκλειο σπάθη της σύλληψης και της εκτόπισης, και αυτό το «εισπράττει» ο αναγνώστης από όσα λέει η Άννα και από τις αντιδράσεις και τα λόγια των υπόλοιπων εγκλείστων, που η ίδια μεταφέρει: όλοι τρέμουν αυτό το ενδεχόμενο, το συζητούν συνέχεια ως υπαρκτή απειλή, ενώ μαθαίνουν διαρκώς για γνωστούς και φίλους που καταλήγουν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Δεν είναι τυχαίο ότι όταν η αγαπημένη πένα της Άννας έπεσε στη φωτιά η ίδια έγραψε ότι η πένα «αποτεφρώθηκε»: οι πληροφορίες για το τι συνέβαινε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης την οδηγούσαν ασυνείδητα σε ανάλογες διατυπώσεις.

Κάθε φορά που φοβερά νέα για την τύχη Εβραίων φίλων και γνωστών φτάνουν στο Κρησφύγετο η Άννα ταραζείται ιδιαίτερα. Τη βασανίζουν τρομακτικές φαντασιώσεις για τον θάνατο αγαπημένων φίλων Εβραίων. Ψηλά, πίσω από τα καλυμμένα παράθυρα του Κρησφύγετου, βλέπει «σειρές από καλούς, αθώους ανθρώπους, με παιδιά που κλαίνε, να περπατούν και να περπατούν...», άτυχους Εβραίους που πιάστηκαν, να κακοποιούνται καθ' οδόν προς τη φυλάκισή τους και τελικά να καταρρέουν μέσα στο δρόμο και νιώθει ενοχές αλλά και ευγνωμοσύνη για τη δική της ασφάλεια. Το απότομο τέλος του *Ημερολογίου* παραπέμπει αμετάκλητα στη φρικαλεότητα των στρατοπέδων θανάτου: η Άννα σταματά να γράφει γιατί κάποιος πρόδωσε αυτή και τους άλλους ενοίκους του Κρησφύγετου. Όλα τα παραπάνω, ως έμμεσες ιστορικές αναφορές, σκιαγραφούν τις πιο ζοφερές προεκτάσεις της ιστορικής πραγματικότητας της εποχής.

Συμπερασματικά, το *Ημερολόγιο* της Άννας Φρανκ είναι ένα πολυεπίπεδο κείμενο, όπου η προσωπική μαρτυρία εμπλέκεται με την συγχρονική καταγραφή του ιστορικού του συγκεκριμένου και της ατμόσφαιρας της εποχής. Η δυνατότητα προσέγγισής του και ως ιστορικής πηγής το καθιστά πολύτιμο και γι' αυτόν επιπλέον τον λόγο.

Το Μουσείο Άννας Φρανκ

Το Μουσείο Άννας Φρανκ ιδρύθηκε το 1957, σε στενή συνεργασία των υπευθύνων του με τον πατέρα της Άννας, Όττο Φρανκ.²³ Όπως το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*, το οποίο είναι ένα κείμενο που δεν κατηγοριοποιείται απροβλημάτιστα, αντίστοιχα και το Μουσείο Άννας Φρανκ είναι ένα μουσείο μοναδικό στο είδος του, που δύσκολα εντάσσεται σε δεδομένες κατηγορίες: υπάγεται βεβαίως στην ευρύτερη κατηγορία των μουσείων εβραϊκής παρουσίας στην Ευρώπη και μουσείων Ολοκαυτώματος. Η σχέση του με ένα διάσημο και πολυμεταφρασμένο βιβλίο το συνδέει άρρηκτα με τη λογοτεχνία, ωστόσο δεν πρόκειται για μουσείο λογοτεχνίας. Δημιουργήθηκε με άξονα την ιστορία μιας πασίγνωστης ανήλικης κοπέλας, αλλά σίγουρα δεν είναι παιδικό μουσείο, ενώ η σχέση του με την ιστορία είναι στενή, εφόσον η μουσειακή του αποστολή διακρίνεται για την ιστορική και κοινωνική της στοχοθεσία.

Όπως έχει ήδη σημειωθεί, το Μουσείο στεγάζεται σε ιστορικό κτίριο, σε αυθεντικό χώρο-κρησφύγετο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ένας από τους βασικούς στόχους της αποστολής του Μουσείου είναι η διατήρηση του Κρησφύγετου, ώστε να δίνεται η δυνατότητα σε κάθε ενδιαφερόμενο να το επισκεφθεί. Επιπλέον, στη στοχοθεσία του εντάσσεται η διάχυση, με ιστορική εγκυρότητα, της ιστορίας ζωής της Άννας Φρανκ σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κοινό ανά τον κόσμο και η μετάδοση του μηνύματος των αξιών και των ιδανικών της, όπως αυτά σκιαγραφούνται μέσα στο *Ημερολόγιό* της.²⁴

Πέρα από την παροχή ιστορικής πληροφορίας όμως, το Μουσείο επιδιώκει να κινητοποιήσει συναισθηματικά και να προβληματίσει τους επισκέπτες του: έχει ως στόχο να δημιουργήσει για τη δημόσια σφαίρα ένα ανάχωμα στην επέλαση ρατσιστικών και ξενοφοβικών στοιχείων, προβάλλοντας τις θεμελιώδεις ανθρωπιστικές και δημοκρατικές αρχές που αναδύθηκαν από τα ερείπια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και συνεισφέροντας στην άρση στερεοτύπων και διακρίσεων. Το Μουσείο αναπτύσσει εκπαιδευτικά προγράμματα και εκπαιδευτικό υλικό για την αγωγή, κυρίως των νέων, αναφορικά με την κοινωνική και πολιτική ευθύνη κάθε ενεργού πολίτη.²⁵ Πρόκειται λοιπόν για ένα ίδρυμα που διεκδικεί κοινωνικό ρόλο, έχοντας συναίσθηση της αποστολής του.

Τα στοιχεία που θα αναπτυχθούν στο παρόν κείμενο σε καμία περίπτωση δεν θα είναι εξαντλητικά ως προς την ανάλυση του προφίλ του Μουσείου Άννας Φρανκ. Για μια ολοκληρωμένη ανάλυση θα χρειαζόταν να διερευνηθεί η διαδρομή της πολιτικής της μνήμης του Ολοκαυτώματος στην Ολλανδία, οι ιστορικές και πολιτικές συνθήκες υπό τις οποίες δημιουργήθηκε το Μουσείο, η πορεία της εκθεσιακής και εκπαιδευτικής πολιτικής του Μουσείου, η ανάλυση των χαρακτηριστικών του κοινού του κ.ά. Στόχος είναι να παρουσιαστούν κάποιες σκέψεις σχετικά με χαρακτηριστικά του Μουσείου Άννας Φρανκ που, κατά τη γνώμη μας, το καθιστούν ιδιαίτερη περίπτωση μουσείου.

Κάτι που, αρχικά, αξίζει να αναφερθεί είναι η εκπληκτική επιτυχία του Μουσείου: πρόκειται για ένα από τα πιο γνωστά μουσεία στον κόσμο, με επισκέπτες άνω του 1.000.000 ανά έτος.²⁶ Πώς μπορεί να ερμηνευθεί, άραγε, αυτή η επιτυχία, από τη στιγμή

που το συγκεκριμένο μουσείο πραγματεύεται ένα δύσκολο θέμα, με ακανθώδεις παραμέτρους (Ολοκαύτωμα, δοσιλογισμός-προδοσία, ναζιστική θηριωδία);²⁷

Η επιτυχία του Μουσείου Άννας Φρανκ μπορούμε να πούμε ότι είναι καρπός κάποιων μουσειακών ιδιαιτεροτήτων, των οποίων ο συνδυασμός σπάνια συναντάται σε έναν μουσειακό χώρο, τις οποίες θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε παρακάτω. Αρχικά πρέπει να αναφερθεί ότι η σύνδεση του Μουσείου με τη ζωή και το βαρύ πεπρωμένο της ανήλικης Άννας που προσφέρει αδιαφιλονίκητη δυναμική στη λειτουργία και τη μουσειακή αποστολή του Μουσείου. Προφανώς η περίπτωση μιας έφηβης που χάνει τη ζωή της λόγω της εβραϊκής της καταγωγής δεν μπορεί να παραβλεφθεί εύκολα, να περιφρονηθεί, να αντιμετωπιστεί «ελαφρά τη καρδιά». Είναι περίπτωση που προκαλεί σεβασμό, παρά τον «πόλεμο της μνήμης» που έχει σημειωθεί εναντίον του *Ημερολογίου* από γνωστούς αρνητές του Ολοκαυτώματος.

Η σχέση Μουσείου και Ημερολογίου

Η οργανική σύνδεση του Μουσείου με το *Ημερολόγιο* της Άννας Φρανκ, ενός σπάνιου, διαχρονικά επιδραστικού κειμένου, προσδίδει επίσης ειδική βαρύτητα στο μουσείο και μεταφέρει σε αυτό κάτι από τη γοητεία του κειμένου και της συγγραφέως του. Η ιστορική μαρτυρία δε συμπληρώνει απλά τη μουσειακή αφήγηση, όπως συμβαίνει σε άλλα μουσεία ιστορίας, είναι η ειδοποιός διαφορά του Μουσείου: το *Ημερολόγιο* «οπτικοποιείται» στον μουσειακό χώρο, με το προσωπικό βίωμα της Άννας και των υπόλοιπων ενοίκων του Κρησφύγετου να παίρνει σχεδόν υλική υπόσταση σε αυτόν. Η αμφίδρομη σχέση *Ημερολογίου* και Μουσείου είναι πολύ ισχυρή. Στο Μουσείο βλέπεις πού βίωσε η Άννα όλα όσα αναφέρει στο *Ημερολόγιο*, τον χώρο στον οποίο εξελίχθηκε, ωρίμασε πνευματικά και εκφράστηκε δημιουργικά, τον χώρο όπου τη συνέλαβαν και από όπου την οδήγησαν στον θάνατο. Έτσι το *Ημερολόγιο* ζωντανεύει κάθε εκατοστό του εκθεσιακού χώρου και γεμίζει την ατμόσφαιρα με την παρουσία της Άννας, ενώ ο χώρος, το ίδιο το Κρησφύγετο, συνδέει το Ημερολόγιο με την υλική και ιστορική πραγματικότητα και κάνει απτή την ιστορία της.

Ο σχεδιασμός της έκθεσης του Μουσείου δεν περιλαμβάνει τεχνάσματα εντυπωσιασμού, γιατί ήδη το θέμα, ο χώρος και το ίδιο το αφηγηματικό υλικό είναι πολύ δυνατά. Αποδίδει με ρεαλιστικό τρόπο ό, τι θεωρήθηκε αντιπροσωπευτικό (με αξιοποίηση αποσπασμάτων του *Ημερολογίου*, και μοναδικά αντικείμενα, όπως επιστολές, φωτογραφίες και αντικείμενα της οικογένειας Φρανκ και των υπόλοιπων ατόμων που κρύβονταν στο Κρησφύγετο, αλλά και των ανθρώπων που τους προστάτευαν, μακέτες, και βίντεο της εποχής),²⁸ και δεν βομβαρδίζει τον επισκέπτη με πληθώρα υλικού. Η αυθεντικότητα του χώρου διατηρείται,²⁹ χωρίς ωραιοποιήσεις. Ο ίδιος ο χώρος υποβάλλει· ακόμα και στην περίπτωση που κάποιος δεν έχει διαβάσει το *Ημερολόγιο*, αν γνωρίζει τα βασικά σημεία της ιστορίας της Άννας Φρανκ θα αντιληφθεί την ατμόσφαιρα και τα κύρια μηνύματα της ιστορίας χάρη στο κτίριο του Μουσείου και τη μουσειακή αφήγηση.

Σε επίπεδο μουσειολογικής λειτουργίας, θα λέγαμε ότι αφενός η αμεσότητα του κειμένου του *Ημερολογίου* μας φέρνει συναισθηματικά πιο κοντά σε ό, τι συνέβη και δημιουργεί την αίσθηση ότι γνωρίζουμε σε βάθος τη χαρισματική συγγραφέα του, αφετέρου η απόσταση που δημιουργεί η μουσειακή μεταφορά του *Ημερολογίου* δίνει τη δυνατότητα για προβληματισμό, ως προς το πλέγμα των αιτίων που οδήγησαν στον χαμό αυτούς τους ανθρώπους, και για να σκιαγραφηθεί η τραγική μοίρα των Εβραίων της Ευρώπης, μέσα από την ερμηνεία της «Τελικής Λύσης» και των φρικτών επιπτώσεων της.

Η σχέση Ημερολογίου και κτιρίου στο πλαίσιο της μουσειακής αφήγησης

Ένα άλλο, ισχυρό πλεονέκτημα του Μουσείου σχετίζεται με το κτίριό του. Με τη στέγαση του Μουσείου Άννας Φρανκ στο ιστορικό κτίριο του Κρησφύγετου εξασφαλίζεται η συνθήκη της αυθεντικότητας του χώρου και το περιεχόμενο της μουσειολογικής πρότασης τοποθετείται στο ιδανικότερο κέλυφος. Το κτίριο είναι και το ίδιο έκθεμα, το περιέχον με το περιεχόμενο αλληλοσυμπληρώνονται. Επιπλέον, το ίδιο το κτίριο ερμηνεύεται από την έκθεση την οποία περικλείει και η οποία το συμπληρώνει, με τρόπο, δηλαδή, οργανικά συνδεδεμένο με την έκθεση την οποία φιλοξενεί (Giebelhausen, 2012: 321), και παρέχει τη δυνατότητα επιτέλεσης της μνήμης, όταν ο επισκέπτης κινείται μέσα στον χώρο του.

Παράλληλα, μέσω της μουσειακής αξιοποίησης του κτιρίου, επιτυγχάνεται η ουσιαστική του ένταξη όχι μόνο στον ευρύτερο χώρο που το περιβάλλει αλλά και στη συνείδηση των κατοίκων και των επισκεπτών της πόλης, αποτελώντας σημείο αναφοράς της τοπικής κοινωνίας, ένα από τα σημαντικότερα αξιοθέατα της πόλης και πηγή βιωματικής ιστορίας (Ευγενίδου, 2008: 46-48). Το κτίριο του μουσείου αποτελεί μαρτυρία της μοιραίας περιπέτειας της Άννας και των υπόλοιπων υπό διωγμό ενοίκων του, αλλά και μνημονικό αποτύπωμα μιας εποχής και ενός συγκεκριμένου ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου. Η αξιοποίηση αντικειμένων που ανήκαν στην Άννα και τους άλλους ενοίκους του Κρησφύγετου όσο ζούσαν εκεί ενισχύει την ανάμνηση της χρήσης του κτιρίου κατά τον εγκλεισμό τους και ενδυναμώνει τη διατήρηση της μνήμης της κοινωνίας του Άμστερνταμ αναφορικά με τα γεγονότα του διωγμού των Εβραίων της Ολλανδίας και το Ολοκαύτωμα.

Εντοπίζουμε, λοιπόν, μια στενότερη σύνδεση μεταξύ του κτιρίου του Μουσείου Άννας Φρανκ και της μουσειακής αφήγησης, η οποία βασίζεται στο *Ημερολόγιο* της Άννας. Μπορούμε να περιδιαβούμε τον χώρο του Κρησφύγετου σαν να τον γνωρίζουμε, γιατί μέσα από το *Ημερολόγιο* έχουμε λεπτομερείς πληροφορίες για τη χρήση του κάθε χώρου και την περικλειστή καθημερινότητα των ενοίκων του. Δεν είναι τυχαίο ότι άλλα μέρη, τα οποία αποτέλεσαν κρησφύγετα Εβραίων κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δεν έγιναν μουσειακοί χώροι· ίσως γιατί κανένα από αυτά δεν διέθετε την «προϊκα» του *Ημερολογίου* της χαρισματικής Άννας και την υψηλή λειτουργικότητα της σχέσης κτιρίου και *Ημερολογίου*.

Μουσείο Άννας Φρανκ και δημόσια ιστορία

Όπως έχει προαναφερθεί, βασική επιδίωξη του Μουσείου είναι, με αφόρμηση την ιστορία της Άννας Φρανκ, να παρέχει ιστορική πληροφορία για το Ολοκαύτωμα, τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και γενικότερα για την ιστορία της εποχής, μέσα από την ερμηνεία του παρελθόντος, τη διαχείριση του τραύματος του Ολοκαυτώματος, τον αναστοχασμό και την αξιοποίησή του για το παρόν. Μάλιστα, μετά την ανανέωση της έκθεσής του το 2016, το Μουσείο προχώρησε στην επαναδιατύπωση του μουσειολογικού σκεπτικού του, ύστερα από έρευνα κοινού κατά την οποία εντόπισε τις διαρκώς διαφοροποιούμενες ανάγκες των γενεών για ιστορική πληροφορία και το γενικευμένο έλλειμμα ιστορικής γνώσης, που εν μέρει οφείλεται και στη χρονική απόσταση, που όλο μεγαλώνει, από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι αναπροσάρμοσε αποτελεσματικά το εκθεσιακό υλικό του και τα μέσα παρουσίασης, διαφυλάσσοντας πάντα τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του.

Με αφόρμηση το *Ημερολόγιο* και το Κρησφύγετο, το Μουσείο Άννας Φρανκ αξιοποιεί μια θαυμάσια ευκαιρία να μεταδώσει ιστορική πληροφορία σε ευρύτατο κοινό, να διαχειριστεί επίπονα ιστορικά ζητήματα, νοηματοδοτώντας το δύσκολο παρελθόν μέσα στον δημόσιο χώρο και να προβάλλει την πολιτική και συμβολική διάσταση των γεγονότων στο σήμερα, με πίστη στην παιδαγωγική διάσταση της ιστορίας (Hobsbawm, 1998: 42-55). Δεδομένου ότι η λογοτεχνία μπορεί να λειτουργήσει ως διαμεσολαβητής μεταξύ ακαδημαϊκής ιστορίας και του ευρύτερου κοινού (Κόκκινος κ.ά., 2015: 153-186), αλλά και ότι το μουσείο, επίσης, μπορεί να αποτελέσει ένα από τα προσφορότερα μέσα για την υπηρέτηση της δημόσιας ιστορίας,³⁰ μπορούμε να ισχυριστούμε ότι στην περίπτωση του Μουσείου Άννας Φρανκ η λογοτεχνία και το μουσείο βρίσκονται σε μια ιδανική σχέση αλληλοτροφοδότησης για την παραγωγή ιστορικού περιεχομένου και για την διάθεσή του στο πεδίο της δημόσιας ιστορίας. Η μουσειολογική σύλληψη, επομένως, στοχεύει να διευρύνει τους ορίζοντες πρόσληψης του *Ημερολογίου της Άννας Φρανκ* προς την κατεύθυνση της δημόσιας ιστορίας, συμβάλλοντας στην καλλιέργεια ιστορικής ενσυναίσθησης και σκέψης και στον ιστορικό εγγραμματισμό του κοινού του Μουσείου.

Το Μουσείο παρουσιάζει ιστορία διαθέτοντας ένα ακόμα σημαντικότερο πλεονέκτημα ως προς τον εκπαιδευτικό του ρόλο. Παρουσιάζει στη δημόσια σφαίρα την ιστορία μιας συγκεκριμένης κοπέλας αναφορικά με το Ολοκαύτωμα και όχι γενική πληροφορία για το τελευταίο. Και ένα ιστορικό γεγονός τέτοιας κλίμακας, όπως είναι το Ολοκαύτωμα, έχει περισσότερες πιθανότητες να γίνει κατανοητό μέσα από την ιστορία μιας έφηβης:

«Συχνά το μυαλό συλλαμβάνει τα μικρά πράγματα πιο εύκολα από όσο τη γενική εικόνα· για παράδειγμα, είναι πιο θελκτικό για τους αναγνώστες να κατανοήσουν το νόημα ενός ιστορικού γεγονότος τεράστιας κλίμακας μέσω της ιστορίας μιας οικογένειας» (Mendelsohn, 2010: 30).³¹

Μπορούμε να αξιοποιήσουμε αβίαστα τον παραπάνω συλλογισμό, ηγ εφαρμόζοντάς τον στην περίπτωσή μας: προφανώς είναι πιο εύκολο για τους επισκέπτες του Μουσείου να

κατανοήσουν τον διωγμό και το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Ευρώπης μέσα από την ιστορία της Άννας Φρανκ· το Μουσείο Άννας Φρανκ να καταφέρνει να λειτουργεί ως φορέας υπενθύμισης και ερμηνείας της θηριωδίας του θανάτου εκατομμυρίων ανθρώπων, μέσα από την περίπτωση της Άννας και των συγκατοίκων της. Χάρη στη συγκεκριμένη μουσειολογική προσέγγιση επιτυγχάνεται να δοθεί η ευρύτερη εικόνα, αφού η ιστορία της Άννας Φρανκ τοποθετείται ως μια ψηφίδα—αναγνωρίσιμη και οικεία—στο τραγικό ψηφιδωτό του Ολοκαυτώματος και η αναγωγή από το μερικό στο γενικό, από την προσωπική μαρτυρία στην ιστορία, βρίσκει άριστη εφαρμογή.

Η δημόσια ιστορία εδώ λειτουργεί ως τρόπος αναμέτρησης με το τραύμα, ως μέσον περιγραφής του τραύματος, διατήρησης και μεταβίβασης της μνήμης του:

Η δημόσια ιστορία σήμερα, είτε έχει να κάνει με τα τραύματα και με τις διαιρεμένες και τραυματισμένες μνήμες είτε έχει να κάνει με τη νοσταλγία, τη μελαγχολία, την ελπίδα ή την παραμυθία, είναι πάντως μια ιστορία, στην οποία τα συναισθήματα και η έμφαση των συναισθημάτων έχουν κεντρικό ρόλο (Λιάκος: 2007).

Το Μουσείο Άννας Φρανκ επιτυγχάνει να παρουσιάσει και να ερμηνεύσει όχι μόνο την εξόντωσή των ενοίκων του Κρησφύγετου, αλλά αναπαριστώντας αυτό το τραύμα διαχειρίζεται την ένταξή του στο παρόν. Εξάλλου, το Μουσείο δεν θέτει ζητήματα αναπαράστασης του Ολοκαυτώματος. Ακολουθεί, θα λέγαμε, το ευρωπαϊκό μοντέλο, τηρώντας όρια στην αναπαράσταση της ακραίας και απόλυτης εμπειρίας του Ολοκαυτώματος, παρουσιάζοντάς το μέσα σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, χωρίς πρόκληση έντονης συγκινησιακής φόρτισης (Βαρών-Βασάρ, 1998: 113-145). Κάτι που δεν αποθαρρύνει έναν υπερευαίσθητο επισκέπτη είναι το γεγονός ότι το Ημερολόγιο αναφέρεται στην περίοδο της ζωής της Άννας, της οικογένειάς της και των συγκατοίκων στο Κρησφύγετο πριν από την προσαγωγή τους στο Άουσβιτς και το Μπέργκεν Μπέλσεν, άρα το Μουσείο, όσον αφορά το υλικό που αξιοποιεί από το Ημερολόγιο, δεν αντιμετωπίζει την «άφατη δυσκολία του να μιλήσεις για το ίδιο το Ολοκαύτωμα» (Σολομών, 2011: 484-485). Το μουσείο φυσικά κάνει τις ιστορικές αναγωγές και προεκτάσεις του, αλλά το ίδιο το υλικό δεν περιέχει το σκότος και τον απόλυτο τρόπο των γκέτο ή των στρατοπέδων συγκέντρωσης.

Μια δυσκολία που αντιμετωπίζει το Μουσείο Άννας Φρανκ και γενικά τα μουσεία Ολοκαυτώματος προκύπτει από το γεγονός ότι καλούνται να μιλήσουν για το τραύμα όταν το θύμα/τα θύματα έχουν πια εξαφανιστεί και η συνειδητοποίηση της τραυματικής εμπειρίας δεν μπορεί παρά να είναι ατελής. Το Μουσείο Άννας Φρανκ καταφέρνει να αξιοποιήσει εκπαιδευτικά το ατελές της τραυματικής εμπειρίας και να επιβάλει στον επισκέπτη το ερώτημα: Γιατί η ιστορία της Άννας δεν έχει καλό τέλος; Επομένως το Μουσείο δεν ακολουθεί την τακτική της τήρησης σιωπής για τα δύσκολα θέματα της ιστορίας. Αυτή είναι μια παράμετρος που χαρακτηρίζει ξεκάθαρα την πολιτική του Μουσείου, χωρίς βολικές και αναίμακτες στρογγυλοποιήσεις της μνήμης, όπως συνέβαινε παλιότερα (Φλάισερ 2008: 242-243):

Η δημόσια ιστορία της χώρας (Ολλανδίας) προτιμούσε να περιστρέφεται γύρω από τη συγκινητική ιστορία της εβραιοπούλας Άννας Φρανκ, που είχε μετατραπεί σε «αγιογραφία της ολλανδικής αθωότητας», παρότι δεν είχε καν την υπηκοότητα. Η εικόνα αυτή και το γνωστό Ημερολόγιο της αδικοχαμένης έφηβης, μεταφρασμένο σε 60 γλώσσες και με πωλήσεις δεκάδων εκατομμυρίων αντιτύπων, καθώς και το άλλοτε σπίτι-κρησφύγετό της, που το επισκέπτονται κάθε χρόνο 900.000, κυρίως αλλοδαποί, επί δεκαετίες είχαν συνεισφέρει αδρά στον τουρισμό και στη θωπεία της εθνικής υπερηφάνειας των Ολλανδών, συγκαλύπτοντας συγχρόνως ένα δυσάρεστο γεγονός: και αυτή την κοπελίτσα, όπως χιλιάδες άλλους, την έστειλαν ντόπιοι καταδότες στο Άουσβιτς—για 7,5 φιορίνια το κεφάλι.

Στόχος αυτής της στάσης του Μουσείου είναι η ενθάρρυνση των επισκεπτών, ώστε να εκδηλώνουν ως ενεργοί πολίτες έμπρακτη στήριξη στην προώθηση και διατήρηση μιας ανοιχτής, πλουραλιστικής και δημοκρατικής κοινωνίας, σε εποχές όπου η έλλειψη ανεκτικότητας και αλληλεγγύης θέτει σε κίνδυνο τον χαρακτήρα της ευρωπαϊκής πολιτισμικής ταυτότητας.

Ως επίλογος

Με βάση όσα σχολιάστηκαν μέχρι τώρα θα λέγαμε ότι το Μουσείο Άννας Φρανκ αποτελεί ιδανική περίπτωση για μελέτη σχετικά με την αξιοποίηση λογοτεχνικών μαρτυριών σε μουσειακά περιβάλλοντα. Το Μουσείο Άννας Φρανκ, παρά την έμφαση στην οπτική γωνία θέασης της ίδιας της Άννας Φρανκ σχετικά με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα, δηλαδή στην ατομική εκδοχή της μνήμης, επιτυγχάνει να εγγράψει υποδειγματικά αυτή τη μαρτυρία ζωής στη σφαίρα της δημόσιας ιστορίας μέσω του εκθεσιακού του αφηγήματος.

Το Μουσείο Άννας Φρανκ, με κριτική και αναστοχαστική λογική, γίνεται τόπος όπου «επιτελείται» η μνήμη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του τραύματος του Ολοκαυτώματος· εφόσον τόπος μνήμης (*lieux de mémoire*) είναι οτιδήποτε έχει αποκτήσει για την κοινότητα συμβολικό χαρακτήρα και αποκρυσταλλώνει τη μνήμη (Nora 1989: 7), και από τη στιγμή που το ίδιο το κτίριο αλλά και η έκθεση του Μουσείου περικλείουν υλικά ίχνη του δύσκολου παρελθόντος, το Μουσείο αποτελεί τόπο μνήμης για τους κατοίκους του Άμστερνταμ. Επιπλέον αποτελεί και τόπο μνημονικής αναφοράς μιας διεθνούς κοινότητας μνήμης, λόγω της απήχησης του *Ημερολογίου* και της δημοφιλίας του Μουσείου Άννας Φρανκ. Έτσι μέσω μιας δημόσιας μνήμης παγκόσμιας κλίμακας το τοπικό συσχετίζεται δομικά με το πλανητικό, χάρη και στην ψηφιακή μετατόπιση που αναδιαμορφώνει τον χαρακτήρα της δημόσιας ιστορίας στις μέρες μας σε διεθνές επίπεδο (Noiret 2015: 64).

Στην προσέγγιση του Μουσείου, κυρίαρχα δεν είναι η θλίψη και το πένθος που μπορεί να προκαλέσει η μοιραία περιπέτεια της Άννας Φρανκ. Το Μουσείο έχει ως στόχο η

μνήμη της Άννας να μη σβήσει, αντίθετα να παράγει νόημα στο σήμερα και το μέλλον για όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους και κοινωνικές ομάδες: οι επισκέπτες γίνονται οι ίδιοι συνυπεύθυνοι για τη συνέχιση της μνήμης και τη μετάδοση της αλήθειας. Έτσι η μνήμη της Άννας Φρανκ ανάγεται σε συμβολική μνήμη και παρέχει διανοητικά εργαλεία ενάντια στις προκαταλήψεις, τα στερεότυπα, τις διακρίσεις, τον ρατσισμό. Το Μουσείο Άννας Φρανκ, με βάση την αμφίδρομη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του *Ημερολογίου* και του Κρυσφύγετου στο πλαίσιο της μουσειακής αφήγησης, παρουσιάζει μια αξιόλογη πρόταση δημόσιας ιστορίας, προβάλλει το ιστορικό ίχνος της σύντομης ζωής της Άννας Φρανκ χωρίς να εξιδανικεύει ή να δαιμονοποιεί, και κινητοποιεί για δεκαετίες ανθρώπους ώστε να υπερασπίζονται αξίες και ιδανικά. Ευχόμαστε να το καταφέρνει και στο μέλλον.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abrams, M.H. (2005). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων. Θεωρία, ιστορία, κριτική λογοτεχνίας* (επιμ. Ε. Γεωργοστάθη, μτφρ. Γ. Δεληβοριά). Αθήνα: Πατάκης.
- Anne Frank in the world: Essays and reflections* (2015). Rittner, C. (ed.), Routledge.
- Αμπατζοπούλου, Φ. (1998). *Ο άλλος εν διωγμώ. Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Αμπατζοπούλου, Φ. (2000). *Η γραφή και η βάσανος. Ζητήματα λογοτεχνικής αναπαράστασης*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αποστολίδου, Β. (2010). *Τραύμα και μνήμη. Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*. Αθήνα: Πόλις.
- Auerbach, E. (2005). *Μίμησις. Η εικόνα της πραγματικότητας στη δυτική λογοτεχνία* (μτφρ. Λ. Αναγνώστου). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Barry, P. (2013). *Γνωριμία με τη θεωρία. Μια εισαγωγή στη λογοτεχνική και πολιτισμική θεωρία* (μτφρ. Α. Νάτσινα). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Βαρών-Βασάρ, Ο. (1998). Η προβληματική των μουσείων της γενοκτονίας και της αντίστασης: Ευρωπαϊκό και αμερικανικό μοντέλο. Στο Βαρών-Βασάρ (Επιμ.), *Εβραϊκή ιστορία και μνήμη* (σ. 113-145). Αθήνα: Πόλις.
- Βαρών-Βασάρ, Ο. (2012). *Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης: Κείμενα για τη γενοκτονία των Εβραίων*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Baumel, J.-T. (1996). *Gender and family studies of the holocaust: A historiographical overview*. *Women: A Cultural Review*, 7:2, 114-124.
- Breen, M.- Sönser, (2017). Coming of Age within the Secret Annex: Dislocations and 'Frankness' in Anne Frank's *The Diary of a Young Girl* (pp. 40-59). Στο R. Amir and P. Rosenberg (ed.), *Critical Insights: The Diary of Anne Frank*. Salem Press.
- Bryson, V. (2005). *Φεμινιστική Πολιτική Θεωρία* (μτφρ. Ε. Παναγού). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Dalsimer, K. (1982). *Female Adolescent Development: A Study of The Diary of Anne Frank*. *Psychoanal. St. Child*, No. 37, pp. 487-522.
- Eagleton, T. (1989). *Εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας* (μτφρ. Δ. Τζιόβας). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ευγενίδου, Δ. (2008). Τα μνημεία ως μουσεία και τα μουσεία ως μνημεία, στο *Μουσεία σε Μνημεία. Μια πρόκληση*. Τόμος ημερίδας, 25.4.2002. ΥΠΠΟ. Σειρά: Μικρά Μουσειολογικά (σ. 46-48).
- Φλάισερ, Χ. (2008). *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία*. Αθήνα: Νεφέλη.

- Φρανκ, Α. (2016). *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ* (μτφρ. Ρ. Χατχούτ). Αθήνα: Πατάκης (Πρώτη έκδοση: *Het Achterhuis*, 1947).
- Giebelhausen, M. (2012). Μουσειακή αρχιτεκτονική: Μια σύντομη ιστορία. Στο *Μουσείο και μουσειακές σπουδές*. Συλλογικό, επιμ. Σ. Μακντοναλντ & Α. Παππάς, μτφρ. Δ. Παπαβασιλείου. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Hobsbawm, E. (1998). *Για την ιστορία* (επιμ. Χ. Γκαβαγιάς, μτφρ. Π. Ματάλας). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Jauss, H-R. (1995). *Η θεωρία της Πρόσληψης. Τρία μελετήματα* (επιμ., μτφρ. Μ. Πεχλιβάνος). Αθήνα: Εστία.
- Κόκκινος, Γ., Βλαχού, Μ., Σακκά, Β., Κουνέλη, Ε., Κώστογλου, Α., Παπαδόπουλος, Σ. (2007). *Προσεγγίζοντας το Ολοκαύτωμα στο ελληνικό σχολείο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., Ματούση, Μ. (2015), *Ιστορία και λογοτεχνία, Χάδια χαστούκια και το Χαστουκόδεντρο του Άρη Μαραγκόπουλου*. Στο Α. Ανδρέου, Σ. Κακουριώτης, Γ. Κόκκινος, Ε. Λεμονίδου, Ζ. Παπανδρέου, Ε. Πασχαλούδη (Επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σ. 153-186). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Κοκκομέλης, Ν. (2015). Η σύγχρονη λογοτεχνία του Ολοκαυτώματος μεταξύ ιστορίας και μυθοπλασίας. Στο Α. Ανδρέου, Σ. Κακουριώτης, Γ. Κόκκινος, Ε. Λεμονίδου, Ζ. Παπανδρέου, Ε. Πασχαλούδη (Επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σ. 187-216). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Κοκκομέλης, Ν (2016), *Δημόσια ιστορία και λογοτεχνική αναπαράσταση*. Journal of books 64: σ. 8-12.
- Κόκορης, Δ. (2005). *Ιστορία και λογοτεχνία*. Θεσσαλονίκη: Γράφημα.
- Lagerwey, M. (1996). *Reading Anne Frank and Elie Wiesel: voice and gender in stories of the Holocaust*. Ανάκτηση 20/4/2018 από <https://link.springer.com/article/10.1007%2FBF02965405>
- Le Goff, J., (2000), *Ιστορία και μνήμη* (επιμ. Ε. Γαζή, μτφρ. Γ. Κουμπουρλής) Αθήνα: Νεφέλη.
- Λεμονίδου, Ε. (2015). Δημόσια ιστορία: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδειγμα. Στο Α. Ανδρέου, Σ. Κακουριώτης, Γ. Κόκκινος, Ε. Λεμονίδου, Ζ. Παπανδρέου, Ε. Πασχαλούδη (Επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σ. 83-98). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Λιάκος, Α. (2007). *Ανάμεσα στην ιστορία και το συναίσθημα*, Ανάκτηση 5/3/2018 από <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=181124>.
- Μαρκαντωνάτος, Γ. (1996). *Βασικό Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Mendelsohn, D. (2010). *Χαμένοι. Αναζητώντας έξι από τα έξι εκατομμύρια* (μτφρ. Μ. Ζαχαριάδου). Αθήνα: Πόλις.
- Νάκου, Ε. (2009). *Μουσεία, Ιστορίες και Ιστορία*. Αθήνα: Νήσος.
- Noiret, S. (2015), Υπάρχει τελικά διεθνής δημόσια ιστορία; Στο Α. Ανδρέου, Σ. Κακουριώτης, Γ. Κόκκινος, Ε. Λεμονίδου, Ζ. Παπανδρέου, Ε. Πασχαλούδη (Επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σ. 51-64). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Nora, Pierre (1989). "Between memory and history: Les lieux de memoire", *Representations*, 26, 7-25.
- Nussbaum, L., *Taken seriously as a writer at last?* Ανάκτηση 27/4/2018 από <http://www.annefrank.org/en/Anne-Frank/A-diary-as-a-best-friend/At-last-seriously-taken-as-a-writer>

- Paperno, I., (2004). *What Can Be Done with Diaries?* The Russian Review, Vol. 63, pp. 561–73.
- Ricoeur, P. (1990). *Η αφηγηματική λειτουργία* (μτφρ. Β. Αθανασόπουλος). Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Σολομών, Ε. (2011) *Ιστορία, μνήμη, αναπαράσταση: Παρουσιάζοντας το Ολοκαύτωμα στα εβραϊκά μουσεία της Ελλάδας*. Στο Ν. Μαραντζίδης, Σ. Δορδανάς, Ν. Ζάικος, Γ. Αντωνίου (Επμ.), *Το Ολοκαύτωμα στα Βαλκάνια* (σ. 477-516). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Σολομών, Ε. (2015). «Από την πλευρά των επιζώντων». *Μουσεία Ολοκαυτώματος και προφορική ιστορία*. Στο Ε. Νάκου, Α. Γκαζή (Επμ.), *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και την εκπαίδευση* (σ. 131-154). Αθήνα: νήσος.
- Waaldijk, B. (1993). *Reading Anne Frank as a woman*. Women's Studies International Forum, Vol. 16, No. 4, pp. 327-335.
- Williams, R. (1994). *Κουλτούρα και ιστορία* (μτφρ. Β. Αποστολίδου). Αθήνα: Γνώση.

¹ Τέτοια μουσεία υπάρχουν πολλά, όπως το Μουσείο Ντίκενς στο Λονδίνο, το Μουσείο Ουγκώ στο Παρίσι, το Μουσείο Νίκου Καζαντζάκη στην Κρήτη, το Σπίτι-Μουσείο Α. Παπαδιαμάντη στη Σκιάθο.

² Βλ. μεταξύ άλλων το Μουσείο Άγγελου Σικελιανού στη Λευκάδα, το Μουσείο Κ. Παλαμά της Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου, το Μουσείο Διονυσίου Σολωμού Κέρκυρας, το Μουσείο Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων στη Ζάκυνθο.

³ Για παράδειγμα η έκθεση «Ν. Καζαντζάκης—Μια Οδύσσεια» της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, βασισμένη στην Οδύσσεια του Καζαντζάκη, στον χώρο της Πύλης Ιησού του Ενετικού Τείχους του Ηρακλείου, για την οποία η συγγραφέας είχε εκπονήσει τη μουσειολογική μελέτη επανασχεδιασμού το 2004.

⁴ <http://network.icom.museum/iclm/what-we-do/what-is-a-literary-museum>. Ανάκτηση: 25/4/2018

⁵ Η μετάφραση είναι της συγγραφέως.

⁶ Για μια διερεύνηση της σχέσης της ιστορίας με τη λογοτεχνία και για θέματα αναπαράστασης της πραγματικότητας μέσα από τη λογοτεχνία βλ. Ricoeur, P. (1990). *Η αφηγηματική λειτουργία*. Αθήνα: Καρδαμίτσας, Αμπατζοπούλου, Φ. (2000). *Ιστορία και μυθοπλασία: Οι αυτοβιογραφικές εξηγήσεις πολέμου* (σ. 202-228). Στο *Η γραφή και η θάσσανος. Ζητήματα λογοτεχνικής αναπαράστασης*. Αθήνα: Πατάκης.

⁷ Αυτή η συνεργασία έρχεται ως αποτέλεσμα της αναγνώρισης από τη μεριά των ακαδημαϊκών ιστορικών της αυξανόμενης αναγκαιότητας της επικοινωνίας με το μεγάλο κοινό. Για μια συγκροτημένη προσέγγιση του όρου και της θέσης της δημόσιας ιστορίας στο επιστημονικό πεδίο της ιστορίας και το κοινωνικό γίνεσθαι, βλ. στο Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου, Ζ., Πασχαλούδη, Ε. (2015). *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

⁸ Οι ενστάσεις των ακαδημαϊκών ιστορικών σχετικά με την επιστημονική ποιότητα της μαζικής ιστορικής επικοινωνίας μέσω της δημόσιας ιστορίας μπορούμε να πούμε ότι υποχωρούν όταν πρόκειται για παραγωγές ιδρυμάτων εγνωσμένου κύρους. Βλ. Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., Ματούση, Μ. (2015). *Ιστορία και λογοτεχνία, Χάδια, χαστούκια και το Χαστουκόδεντρο του Άρη Μαραγκόπουλου* (σ. 154-158). Στο Α. Ανδρέου κ.ά. (Επμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

⁹ Μάλιστα, εδώ και κάποια χρόνια εμφανίστηκε σχετική εφαρμογή για smart phones: *The diary of Anne Frank: There is an app for that*. Ανάκτηση 15/4/2018 από <http://time.com/3610775/diary-of-anne-frank-smartphone-app/>

¹⁰ Το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ* είναι το αποτέλεσμα τριών διεργασιών επιμέλειας. Η αρχική εκδοχή του αποτελείται από τις καθημερινές ημερολογιακές καταγραφές της Άννας Φρανκ, που εκτείνονται από το 1942 έως την 1η Αυγούστου του 1944. Η δεύτερη είναι η ξαναγραμμένη από την Άννα Φρανκ εκδοχή του (την οποία επιμελήθηκε από τα τέλη του Μαΐου του 1944 μέχρι τις 4 Αυγούστου του 1944, όταν συνελήφθη μαζί

με την οικογένειά της). Η Άννα με αυτή την εκδοχή είχε κατά νου να επιχειρήσει μια μεταπολεμική έκδοση του ημερολογίου της. Μετά το 1945 ο πατέρας της Άννας, Όττο Φρανκ, επιμελήθηκε τις ημερολογιακές σελίδες της κόρης του (στηριζόμενος κυρίως στη δεύτερη εκδοχή του για την περίοδο πριν τις 29 Μαρτίου του 1944 και στην πρώτη εκδοχή για την περίοδο μετά τις 29 Μαρτίου του 1944) και εξέδωσε το *Ημερολόγιο* το 1947. Το 1986 το Netherlands State Institute for War Documentation παρουσίασε στο κοινό μια «κριτική έκδοση» των διαφορετικών εκδοχών του *Ημερολογίου*, στην οποία μπορεί κανείς να αντιπαραβάλει το αρχικό γραπτό της Άννας με την ευρέως δημοσιευμένη εκδοχή του. Βλ. αναλυτικότερα: Waaldijk, B., *Reading Anne Frank as a woman*, *Women's Studies Int. Forum*, Vol. 16, No. 4, 1993, pp. 327-335.

¹¹ Τα τελευταία συγκροτούν τον ειδικό γραμματειακό κλάδο της στρατοπεδικής λογοτεχνίας. Για μια παρουσίαση του πεδίου της λογοτεχνίας του Ολοκαυτώματος και της στρατοπεδικής λογοτεχνίας, όπως και της σχετικής βιβλιογραφίας βλ. Αμπατζοπούλου, Φ. (1998). Η γενοκτονία και τα όρια της αναπαράστασης (σ. 120-143). Στο *Ο άλλος εν διωγμώ. Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

¹² Σύμφωνα με την απόδοση του Ν. Κοκκομέλη των όρων που εισηγείται ο Gerard Genette (στο *Fiction et diction. Précédé de Introduction à l'architecte*, Éditions du Seuil, "Points-essais" Paris, 2004, σελ. 91-118) στο άρθρο του Η σύγχρονη λογοτεχνία του Ολοκαυτώματος μεταξύ ιστορίας και μυθοπλασίας (σ. 191-192). Στο . Α. Ανδρέου κ.ά (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

¹³ Η μετάφραση είναι της συγγραφέως.

¹⁴ Αν και η Άννα διατυπώνει θέσεις για την ίδια τη λογοτεχνία, την παραγωγή της, τον ρόλο της, τη σχέση της με το κοινωνικό σύνολο (επομένως εντοπίζουμε σημεία αυτοαναφορικότητας στο ημερολόγιό της), το κείμενο του ημερολογίου δεν μπορεί να θεωρηθεί κείμενο 'ποιητικής'. Άλλα θέματα επισκιάζουν τις όποιες σελίδες με στοιχεία αυτοαναφορικότητας, άλλα θέματα κυριαρχούν στο σύνολο του κειμένου.

¹⁵ Η Θεωρία της Πρόσληψης, της οποίας κυριότεροι εκπρόσωποι είναι ο Wolfgang Iser και ο Hans Robert Jauss, αποτελεί εξέλιξη της φαινομενολογικής και ιστορικής ερμηνευτικής και προσεγγίζει τα κείμενα μέσα από την περιγραφή της αναγνωστικής δραστηριότητας και ως προς την διάσταση της πρόσληψης και της επίδρασής τους στην αναγνωστική παράδοση. Ειδικότερα ο Jauss θεωρεί ότι το καθεστώς ενός έργου ως λογοτεχνικού εξαρτάται από την συνεχή πρόσληψή του ως τέτοιου από μια ιστορική αλυσίδα αναγνωστών. Βλ. αναλυτικότερα: Jauss, H-R. (1995). *Η θεωρία της πρόσληψης. Τρία μελετήματα* (σ. 93-107). Αθήνα: Εστία.

¹⁶ Από την πρώτη κριτική του Ημερολογίου στους Times το 1952 (16/6/1952, τ. 24).

¹⁷ Η μετάφραση είναι της συγγραφέως.

¹⁸ Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει μία διαμάχη σε σχέση με την παιδικότητα ή μη της Άννας Φρανκ. Υπάρχουν ερμηνείες σύμφωνα με τις οποίες η συμβολική αξία της Άννας εκπορεύεται από το γεγονός ότι η ίδια αποτελεί-ως παιδί- αθώο θύμα του ναζισμού, ενώ διαφορετικές προσεγγίσεις την αντιμετωπίζουν ως συνειδητοποιημένη συγγραφέα και το *Ημερολόγιο* ως το κείμενο μιας γυναίκας, παρά το νεαρό της ηλικίας της.

¹⁹ Για μια προσέγγιση του *Ημερολογίου της Άννας Φρανκ* υπό το πρίσμα της φεμινιστικής κριτικής της λογοτεχνίας βλ.:

Anne Frank in the world : Essays and reflections (2015). Rittner, C. (ed.), Routledge.

Baumel, J.-T. (1996). *Gender and family studies of the holocaust: A historiographical overview*. *Women: A Cultural Review*, 7:2, 114-124.

Breen, M.- Sönser, (2017). Coming of Age within the Secret Annex: Dislocations and 'Frankness' in Anne Frank's *The Diary of a Young Girl* (pp. 40-59). Στο R. Amir and P. Rosenberg (ed.), *Critical Insights: The Diary of Anne Frank*. Salem Press.

Dalsimer, K. (1982). *Female Adolescent Development: A Study of The Diary of Anne Frank*. *Psychoanal. St. Child*, No. 37, pp. 487-522.

Lagerwey, M. (1996). *Reading Anne Frank and Elie Wiesel: Voice and gender in stories of the Holocaust*. Ανάκτηση 20/4/2018 από <https://link.springer.com/article/10.1007%2FBF02965405>

Waaldijk, B. (1993). *Reading Anne Frank as a woman*. Women's Studies International Forum, Vol. 16, No. 4, pp. 327-335.

²⁰ Η μετάφραση είναι της συγγραφέως.

²¹ Η μετάφραση είναι της συγγραφέως.

²² Η ιστορική πληροφορία μέσα από την προσωπική μαρτυρία της Άννας Φρανκ έχει ιδιαίτερη αξία, η οποία μπορεί να εντοπιστεί σε χαρακτηριστικά της που τη διαφοροποιούν από άλλες: είναι μια μη ακαδημαϊκή μαρτυρία, είναι μια γυναικεία μαρτυρία (όπως έχει ήδη σχολιαστεί), είναι η μαρτυρία μιας έφηβης. Για όλους αυτούς τους λόγους είναι σπάνια και πολύτιμη.

²³ Ο Όττο Φρανκ υπήρξε μέλος της Διεύθυνσης του Μουσείου Άννας Φρανκ από το 1961 έως το 1976, και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Μουσείου μέχρι τον θάνατό του, το 1980.

²⁴ Τα παραπάνω προκύπτουν από την ιστοσελίδα του Μουσείου στην οποία παρέπεμψαν οι υπεύθυνοι επικοινωνίας, μετά από αίτημα της γράφουσας για αποστολή των προγραμματικών αρχών που διέπουν τη λειτουργία του ιδρύματος: <https://www.annefrank.org/en/about-us/what-we-do/>. Ανάκτηση: 27/4/2018

²⁵ Όλα τα παραπάνω προκύπτουν πάλι μέσα από την ιστοσελίδα του Μουσείου: <https://www.annefrank.org/en/education/>. Ανάκτηση: 27/4/2018

²⁶ Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Μουσείου, το 2016 οι επισκέπτες του έφτασαν τον αριθμό-ρεκόρ των 1.295.585 ατόμων: <http://www.annefrank.org/en/Sitewide/Organisation/Annual-Report-2016/Museum/Museum-visits/>

²⁷ Να σημειωθεί εδώ ότι, παρά τη δημοφιλία του, το Μουσείο Άννας Φρανκ δεν έχει καταφέρει να αποφύγει τα βέλη των «πολέμων της μνήμης»: αναθεωρητές διατυμπανίζουν ότι το ημερολόγιο αποτελεί θεμελιώδη πλαστογραφία εκ μέρους του «παγκόσμιου εβραϊσμού» (Φλάισερ, 2008: 453).

²⁸ Από τη συλλογή του Μουσείου, το οποίο διατηρεί αυτή τη συλλογή, διεξάγει συναφή επιστημονική έρευνα και εκθέτει επιλεκτικά αντικείμενα από αυτήν, σύμφωνα με τους στόχους του,.

²⁹ Στη νέα έκθεση (του 2016) οι υπεύθυνοι επέλεξαν μια πιο μινιμαλιστική προσέγγιση: δεν παρουσιάζουν τα δωμάτια του Κρησφύγετου επιπλωμένα, αλλά δίνουν τη δυνατότητα να αντιληφθεί κανείς πώς ήταν τα δωμάτια όταν κατοικούνταν μόνο μέσα από φωτογραφίες. Δεδομένης της ευρύτητας του θέματος, του περιορισμένου χώρου του μουσείου και των ατελείωτων ροών των επισκεπτών που δημιουργούν και περιορισμό χρόνου, οι υπεύθυνοι είχαν να αντιμετωπίσουν πραγματικές δυσκολίες, ως προς το τι έπρεπε να παρουσιάζεται και με ποιον τρόπο ώστε να γίνεται άμεσα αντιληπτό, μέσα στον περιορισμένο χρόνο μιας επίσκεψης. Έτσι ήταν πολύ προσεκτικοί στο να επιλέξουν το ουσιώδες, το σαφές, το κατατοπιστικό: <https://www.youtube.com/watch?v=VLph3YIYg7c> (ανάκτηση: 28/4/2018)

³⁰ Ωστόσο, πρέπει τέτοια εγχειρήματα από τη μεριά των μουσείων να είναι επιστημονικά θωρακισμένα, ώστε να μην υπάρχει κίνδυνος να αμφισβητηθεί η επιστημονική τους αρτιότητα.

³³ Στο *Χαμένοι. Αναζητώντας έξι από τα έξι εκατομμύρια*, ο Αμερικανός Daniel Mendelson παρουσιάζει το προσωπικό του χρονικό αναζήτησης, ανά την Ευρώπη, των Εβραίων προγόνων του Ευρώπη που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα.